

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΠΟ ΠΕΙΝΑ ΣΤΗ ΣΥΡΟ, 1941-1944 Μύθοι και πραγματικότητες¹

Ἡ Σύρος παρουσιάζει μιὰ ἰδιαιτερότητα σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας: ἔχει ἓνα συμπαγὲς καθολικὸ πληθυσμὸ ὁργανωμένο σὲ δικό του δῆμο. Οἱ καθολικοὶ κάτοικοι ἀποτελοῦσαν τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ νησιοῦ, ὅταν, ἀμέσως μετὰ τὸ 1821, ἔφθασαν στὰ παράλια του οἱ πρόσφυγες τῆς Ἐπανάστασης: Χιώτες, Σμυρνιοὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Αὐτοὶ ἔφτιαξαν, μὲ τὰ ἐπιχειρηματικά τους κυρίως ἐφόδια, τὴν Ἑρμούπολη καί, ἐκμεταλλευόμενοι τὴ συγκυρία τοῦ Ἀγώνα καὶ τὴν κεντρικὴ θέση τῆς Σύρου στοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους Ἀνατολῆς - Δύσης, κατέστησαν τὴν πόλη τους, γιὰ πολλὲς δεκαετίες, τὸ σπουδαιότερο οἰκονομικὸ καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ὀδικό κέντρο τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους.

Οἱ καθολικοὶ δέχθηκαν κατ' ἀρχὴν τοὺς πρόσφυγες στὴ γῆ τους, ἀλλὰ ἀντέδρασαν ὅταν εἶδαν νὰ φουντώνει μιὰ νέα πόλη πρὸς τὸ δυναμισμό της φαινόταν νὰ τοὺς ἀπειλεῖ ἡμεῖς. Γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ἰδιαιτερότητα τους, ἐπέλεξαν τὸν αὐτομονωτισμὸ: περιορίστηκαν αὐστηρὰ στὸ συνοικισμό τους καὶ ἐνέτειναν, ἀκόμη περισσότερο, τὴ στρόφῃ τους στὴ γεωργία. Ὅλη ἡ ὑπαιθρος χώρα τοὺς ἀνῆκε καὶ στὴν καλλιέργεια τῆς ἐπιδόθηκαν συστηματικότερα.

Διαμορφώθηκαν, ἔτσι, δύο κόσμοι, ὁ ἓνας διπλὰ στὸν ἄλλο, ποὺ τοὺς χωρίζαν ὄχι μόνο τὸ θρησκευτικὸ δόγμα ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὲς οἰκονομικὲς καὶ πολιτισμικὲς διαφορὲς. Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τους, τουλάχιστον ὡς τὰ τέλη τοῦ 19οῦ αἰῶνα, δὲν ἦταν εὐκόλη, ἐνῶ δὲν ἔλειψαν περιπτώσεις ἀντιπαραθέσεων καὶ συγκρούσεων. Στὶς ἀρχὲς κυρίως τοῦ αἰῶνα μας διευρύνθηκε ὁ ἀριθμὸς τῶν καθολικῶν Συριανῶν ποὺ εἶχαν καταστήματα στὴν κάτω πόλη, τὴν Ἑρμούπολη δηλαδή, ἐνῶ ἄλλοι δούλευαν, κυρίως γυναῖκες, στὰ τότε ἀκμάζοντα ἐργοστάσια ὑφαντουργίας. Οἱ οἰκονομικὲς σχέσεις πύκνωσαν. Στὸ ἐπίπεδο, ὡστόσο, τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἰδιαίτερα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο φύλων, οἱ ἀπαγορεύσεις ποὺ ἐπέβαλλαν οἱ ἀντίστοιχες ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς καὶ στὶς δύο πλευρὲς ἦταν, μέχρι πρόσφατα, ἀσφυκτικὲς².

1. Ἡ πρώτη μορφή τοῦ παρόντος κειμένου ἀνακοινώθηκε στὸ συνέδριο ποὺ ὁργάνωσαν (Ἀθήνα, 3-4 Μαΐου 1996) τὰ Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας μὲ θέμα “Ἀρχεὶακὲς διαθέσιμότητες καὶ σύγχρονη κοινωνικὴ ἱστορία”.

2. Γιὰ τὶς σχέσεις καθολικῶν-ὀρθοδόξων στὴ Σύρο, κυρίως κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα, βλ. σύντομα Christos Loukos, “La petite ville face à la grande: le cas d’Ano Syra au XIXe siècle”,

Στο ερώτημα αν οι Ίταλοι κατακτητές, καθολικοί τὸ θρήσκευμα, φέρθηκαν εὐνοϊκότερα στοὺς καθολικούς κατοίκους τῆς Σύρου ἀπ' ὅ,τι στοὺς ὀρθόδοξους, οἱ ἀπαντήσεις τῶν Συριανῶν ποὺ ἔζησαν τὰ δραματικά γεγονότα τῆς Κατοχῆς δὲν θὰ ἦταν ὁμοιόμορφες. Ἡ διάσταση αὐτὴ στὴν ἐκτίμηση τοῦ πρόσφατου παρελθόντος φάνηκε ἐντονότερα ἀπὸ τὶς ἀντιδράσεις ποὺ προκάλεσε πρόσφατο (1991) ἀφιέρωμα τοπικοῦ περιοδικοῦ στὰ χρόνια 1941-1944³.

Στὸ ἀφιέρωμα αὐτό, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ ἐξαρθεῖ ἡ κοινὴ μοίρα ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ καὶ νὰ παρασιωπηθοῦν οἱ ἀντιπαλότητες, ποὺ ὅμως ἦταν πραγματικότητα στὶς σχέσεις τῶν δύο κοινοτήτων, παρουσιάστηκαν ἀριθμοὶ καὶ ἀφηγήσεις ποὺ ἐπιχειροῦν νὰ δείξουν ὅτι οἱ ἀνθρώπινες ἀπώλειες λόγω τῆς πείνας ἦταν περισσότερες ἀναλογικὰ στοὺς καθολικούς, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοὶ ἔλεγχαν τὴν ἀγροτικὴ παραγωγὴ τοῦ νησιοῦ⁴. Αὐτὲς οἱ ὑπερβολές, ποὺ σὲ μεγάλο βαθμὸ ὀφείλονται σὲ ἱστορικὸ ἐρασιτεχνισμό, καὶ ὁ δύσκολα κρυπτόμενος ἀπολογητικὸς χαρακτήρας τοῦ ἀφιερώματος στὸ λεπτό αὐτὸ ζήτημα, ἔδειξε ἀκριβῶς ὅτι στὶς συνειδήσεις πολλῶν σύγχρονων Συριανῶν τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μὲ τὸν κατακτητὴ ἔχει μὲν ἀπώσθη, δὲν ἔχει ὅμως ξεχαστεῖ, ὅταν μάλιστα παραμένουν ἐντονες οἱ ἀναμνήσεις μιᾶς πραγματικῆς ἐκατόμβης⁵.

Τὸ μέγεθος τῆς ἐκατόμβης δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ. Δίνω ἐνδεικτικὰ κά-

³ *Ἀριάνη*, τ. 7 (1994), σσ. 151-164. Για τοὺς καθολικούς γενικότερα, βλ. Ἀ. Δοξακάκης, *Ἡ Σύρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἐρμούπολη 1948· Μ. Ν. Ροῦσσος-Ματθαίου, *Syros sacra. Θρησκευτικὴ ἱστορία τῆς Σύρου*, Ἀθήνα 1993.

3. *Συριανὰ γράμματα*, τχ. 15 (Ἰούλιος 1991), ἀφιέρωμα: “Ἡ Σύρος κατὰ τὴν ἰταλογερμανικὴ Κατοχὴ (5.5.1941-10.10.1944). Πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ συριανοῦ λαοῦ στὴν ὑπέρτατη δοκιμασία”.

4. Δ. Β. Βαρθαλίτης, “Ἡ κίνηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σύρας κατὰ τὴν Κατοχὴ”, *Συριανὰ γράμματα*, τχ. 15 (Ἰούλιος 1991), σσ. 251-252· Τέτα Β. Βαρθαλίτη, “Κατοχικὲς ἀναμνήσεις”, ὁ.π., σ. 226: “Οἱ χωρικοὶ τοῦ Μάνα καὶ τῆς Βάρης πεθαίνανε πιὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἐρμούπολίτες”· [Ἀνώνυμος], “Ἀναστέναξε ἡ Βάρη ἀπὸ τὸ ξύλο στὴν Κατοχὴ”, ὁ.π., σ. 224: “Μᾶς ὑποχρέωναν νὰ κοιμόμαστε νωρὶς τὸ βράδυ καὶ ἐρχόντουσαν οἱ Ἱταλοὶ καὶ μᾶς κλέβανε τὰ προϊόντα μας γιὰ νὰ τὰ πᾶνε στὶς γκόμενές τους στὴν Ἐρμούπολη”. “Ἡ μαρτυρία ἐνὸς Συριανοῦ Καθολικοῦ κληρικοῦ. Ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Τήνου Ἰωάννη Περγῆ”, ὁ.π., σ. 233: “Καλύτερη μεταχείριση εἶχαν οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ οἱ Ἐρμούπολίτες ἀπὸ τοὺς Καθολικούς καὶ τοὺς χωρικούς. Δὲν ἔδειξαν καμία προτίμηση στοὺς Καθολικούς οἱ κατακτητές. Συχνὰ παραπονιόμαστε, διότι δὲν μᾶς ἔδιναν τὰ ἴδια, ἀλλὰ λιγότερα... Δὲν ἦταν οἱ Καθολικοὶ ποὺ πηγαίνανε στὶς διασκεδάσεις καὶ στὰ τσάγια τῶν κατακτητῶν. Κανένας Καθολικὸς Συριανὸς δὲν πλούτισε ἢ ἀπόκτησε κάποια θέση αὐτὴ τὴν περίοδο”.

5. Στὸ πρόσφατο δημοσίευμα τοῦ Δημήτρη Ν. Χάλαρη, *Τὰ Κατοχικά*, τ. Α' - Β', Ἀθήνα, Σ. Βογιατζῆ καὶ Σία, 1997, ἐπιχειρεῖται, κατὰ κάποιο τρόπο, ἓνας ἀντίλογος στὸ παραπάνω τεῦχος τῶν *Συριανῶν γραμμάτων*. Μὲ τὸν ἴδιο ὅμως ἱστορικὸ ἐρασιτεχνισμό. Παρόλα αὐτά, καὶ τὰ δύο δημοσιεύματα παρέχουν ποικίλα στοιχεῖα καὶ μαρτυρίες ποὺ μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν χρήσιμο ὕλικὸ γιὰ ὑποθέσεις ἐρευνας.

ποια στοιχεία. Τους τρεις πρώτους μήνες του 1942 πέθαναν 1012 Έρμουπολίτες, δηλαδή 3-4 φορές περισσότεροι από όσους πέθαναν όλο το χρόνο σε όμαλές περιόδους⁶. Αυτοί οι 1012 αποτελούν το 5,7% του τότε πληθυσμού, που ανερχόταν, κατά μία σύγχρονη μαρτυρία, σε 17.703 κατοίκους⁷.

Οι υπόλοιποι κάτοικοι του νησιού κατανέμονται, σύμφωνα με την ίδια πηγή, ως εξής:

Κοινότης	Σύρου	2.550
»	Γαλησσά	537
»	Χρούσσων	266
»	Ποσειδωνίας	1.153
»	Πάγου	724
»	Βάρης	1.071
»	Μάννα	1.314
		7.615
Δήμος Έρμουπόλεως		17.703
		25.318

6. Για τους 1012 θανάτους βλ. τα ληξιαρχικά βιβλία του Δήμου Έρμούπολης και το έγγραφο “Συνολτικός πίναξ θανόντων των μηνών Ιανουαρίου, Φεβρουαρίου, Μαρτίου και Απριλίου 1941 και 1942 εν τῷ νομῷ Κυκλάδων”, ΓΑΚ, Αρχεῖα Νομοῦ Κυκλάδων [στό ἐξῆς ANK], Ἰταλικό Ἀρχεῖο Κατοχῆς [στό ἐξῆς ΙΑΚ], φακ. 209. Ὁ μέσος ὁρος θανάτων τὰ ἔτη 1940-1941 δὲν ὑπερέβαινε, τοὺς μήνες Ἰανουάριο-Μάρτιο, τὰ 25-30 ἄτομα· βλ. ἐκθεση τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ὑγεινομικοῦ Κέντρου Κυκλάδων, 14.4.1942: ΓΑΚ, ANK, Δημοτικὸ Ἀρχεῖο Έρμούπολης [στό ἐξῆς ΔΑΕ], Ι/Δημόσια Ὑγεία/8.

7. Χρησιμοποιῶ κυρίως σύγχρονες με τὰ γεγονότα μαρτυρίες· βλ. ἔγγραφο τῆς Νομαρχίας Κυκλάδων πρὸς τὴν Ἰταλικὴ Στρατιωτικὴ Διοίκηση Κυκλάδων, 29.4.1942: ΓΑΚ, ANK, ΙΑΚ, φακ. 203. Ἐκεῖ σημειώνεται ὅτι ὁ πίνακας τοῦ πληθυσμοῦ καταρτίστηκε “μετὰ τὸν γενόμενον ἔλεγχον ὃν διενήργησε τὸ ἀρμόδιον Γραφεῖον Ἐπισιτισμοῦ τοῦ Δήμου Έρμουπόλεως διὰ τὴν νῆσον Σῦρον”. Βλ. στό ἴδιο, καὶ ἄλλο πίνακα, στὰ ἰταλικά καὶ ἀνυπόγραφο, ὅπου οἱ ἀριθμοὶ κάπως διαφέρουν: σύνολο γιὰ ὅλη τὴ Σύρο 23.027 κάτοικοι. Προτιμήθηκαν, γιὰ τὴν ἀνάλυση, οἱ ἀριθμοὶ τοῦ παραπάνω πίνακα τῆς Νομαρχίας (1942), με τὴν ἐλπίδα ὅτι, ἴσως, καταγράφουν κάποιες ἀπὸ τὶς δημογραφικὲς ἀλλαγές οἱ ὁποῖες συνέβησαν στό νησί κατὰ τὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἀπογραφὴ τοῦ 1940:

	<u>Ἀπογραφὴ 1940</u>	<u>Πίνακας 1942</u>
Έρμούπολη	18.925 κάτοικοι	17.703
Ἄνω Σύρος	2.732	2.550
Χωριά	4.264	5.065
Σύνολο	25.921	25.318

Με δυο λόγια, στην Έρμούπολη πέθαναν περίπου 60 στους 1000· οί περισσότεροι από εξάντληση του οργανισμού λόγω άσιτίας. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους υπόλοιπους κατοίκους του νησιού (7.615), στη μεγάλη τους πλειοψηφία καθολικοί, είναι 19-20 θάνατοι στα χίλια άτομα. Λέγοντας, ωστόσο, καθολικοί, εννοούμε και τους κατοίκους του οικισμού της Άνω Σύρου (κοινότης Σύρου στον παραπάνω πίνακα), που είναι τρόπον τινά το αστικό κέντρο, και τους γεωργούς που κατοικούν τα περισσότερα χωριά του νησιού και εκμεταλλεύονται το σύνολο σχεδόν της παραγωγής. Οί διαφορές μεταξύ “αστών” καθολικῶν, που διαμένουν δηλαδή στην πόλη, και αγροτῶν ὅσον ἀφορᾷ στήν ἐξεταζόμενη θνησιμότητα είναι σημαντικές:

Σύμφωνα με δηλώσεις τῶν ἰδίων τῶν προέδρων τῶν κοινοτήτων πρὸς τὶς ἰταλικὲς ἀρχές, στή Βάρη, που είναι τὸ πλουσιότερο χωριὸ τῶν καθολικῶν, τὸ Φεβρουάριο καὶ τὸ Μάρτιο τοῦ 1942 πέθαναν, σὲ σύνολο πληθυσμοῦ 1071 κατοίκων, 2 καὶ 3 ἄτομα ἀντίστοιχα⁸. Στὸν οἰκισμό τῆς Άνω Σύρου, που εἶχε 2,5 φορές περισσότερους κατοίκους (2550), πέθαναν, τοὺς ἰδίους μῆνες, ἀντίστοιχα 31 καὶ 39 ἄτομα⁹.

Συνέβη, ἐπομένως, καὶ στή Σύρο ὅ,τι συνέβη καὶ στήν υπόλοιπη Ἑλλάδα. Ἡ Έρμούπολη καὶ ἡ Άνω Σύρος, με ἁπλοῖες διαφορές που θὰ ἐξετασθοῦν παρακάτω, πλήρωσαν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ δογμα τῶν κατοίκων τους, ἀκριβὰ σὲ ζωὲς λόγω τῆς πείνας. Οἱ χωρικοὶ, που ἔτρεχε στήν περὶπτωσή μας νὰ εἶναι καθολικοί, κατέχοντες τὰ ἀγαθὰ που ἐξασφαλίζαν τὴν ἐπιβίωση, διήλθαν τὴ δοκιμασία λιγότερο ὀδυνηρά. Ἰσως, μερικὲς φορές, νὰ ἐκδικήθηκαν, τώρα που μποροῦσαν, τὴν πόλη που ἐπανειλημμένα τοὺς εἶχε ἐκμεταλλευθεῖ, περιφρονήσει καὶ καταπιέσει. Ἡ στάση τους δὲν φαίνεται νὰ διέφερε, σὲ γενικὲς γραμμές, ἀπὸ ἀνάλογη χωρικῶν που διέμεναν κυρίως στήν περιφέρεια ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων οἱ ὁποῖες ἐξίσου δοκιμάστηκαν ἀπὸ τὴν πείνα· κορυφαῖο παράδειγμα

Τὰ στοιχεῖα τοῦ 1940 βλ. πρόχειρα στὸν E. Kolodny, “Hermoupolis-Syra. Naissance et évolution d’une ville insulaire grecque”, *Méditerranée*, ἀρ. 2 (Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 1969), σ. 193. Γιά τὸ μέγεθος τῆς ἐκατόμβης, βλ. τοῦ ἰδίου, *La population des îles de la Grèce. Essai de géographie insulaire en Méditerranée Orientale*, Aix-en-Provence, Edisud, 1974, τ. Β’, σ. 653: “Pendant les années 1941-45 Hermoupolis enregistre 1701 naissances et 4051 décès: aucune autre ville grecque n’a connu une mortalité aussi catastrophique”. Βλ. καὶ σσ. 614, 628, διάγραμμα K4.

8. Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Βάρης-Σύρου πρὸς τὸν δήμαρχο Έρμουπόλεως, 13.4.1942: ANK, ΙΑΚ, φακ. 209. Τοὺς ἀντίστοιχους μῆνες τοῦ 1941 οἱ θάνατοι ἦταν 1 καὶ 1.

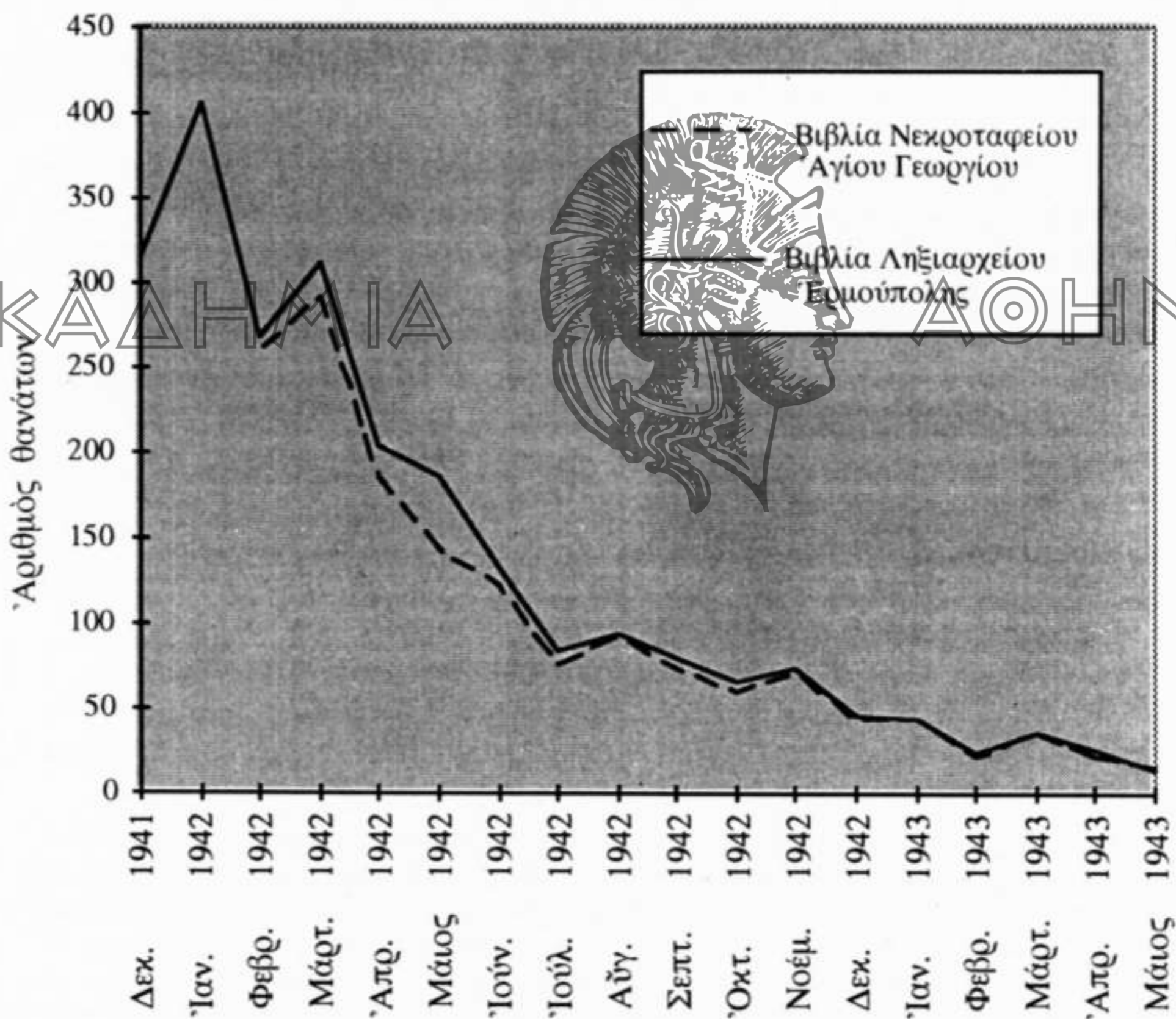
9. Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Σύρου πρὸς τὸν δήμαρχο Έρμουπόλεως, 10.4.1942: ANK, ΙΑΚ, φακ. 209. Τοὺς ἀντίστοιχους μῆνες τοῦ 1941 οἱ θάνατοι ἦταν 4 καὶ 7.

ή πρωτεύουσα¹⁰. Στη Σύρο, όμως, οί αντιπαλότητες του παρελθόντος έδωσαν άλλο περιεχόμενο στις πράξεις και τις συμπεριφορές.

Θά μπορούσε νά διατυπωθεῖ ἡ ακόλουθη ἐρώτηση: πῶς προήλθαν αὐτοὶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν θανάτων καὶ ἂν, καὶ σὲ ποιοῦ βαθμῷ, εἶναι ἀξιόπιστοι. Ἐχῶ χρησιμοποιήσει μέχρι στιγμῆς τὰ ληξιαρχικά βιβλία τῶν δήμων Ἑρμούπολης καὶ Ἄνω Σύρου· δὲν συμβουλευθήκα ἀκόμη τὰ ἀντίστοιχα βιβλία τῶν κοινοτήτων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Τὰ ἐλλείποντα στοιχεῖα κάλυψε, σὲ μεγάλο βαθμῷ, τὸ δημοτικό ἀρχεῖο, ὅπου, μεταξύ ἄλλων, ὑπάρχουν πιστοποιητικά θανάτου τῶν ἱατρῶν τῆς πόλης, βεβαιώσεις ἀπορίας τῶν κληρικῶν γιὰ δωρεάν ταφή, κατα-

Δηλωθέντες θάνατοι στὸ Ληξιαρχεῖο καὶ τὸ Νεκροταφεῖο Ἑρμούπολης

10. Βλ. πρόχειρα Μ. Mazower, *Στὴν Ἑλλάδα τοῦ Χίτλερ. Ἡ ἐμπειρία τῆς Κατοχῆς*, Ἀθήνα, Ἀλεξάνδρεια, 1996, ὅπου στίς σσ. 76-78 καὶ γιὰ τὴ Σύρο. Βλ., ἐπίσης, Γ. Μαργαρίτης, *Ἀπὸ τὴν ἡττα στὴν ἐξέγερση. Ἑλλάδα: ἀνοιξη 1941 - φθινόπωρο 1942*, Ἀθήνα, Ὁ Πολίτης, 1996.

στάσεις ένταφιασθέντων απόρων, δελτία αποθεμάτων τροφίμων, μέτρα για την πρόληψη επιδημιών, πληροφορίες για την κατασκευή νέου χώρου στο νεκροταφείο ό οποίος έπειγόντως διευθετήθηκε για να καλύψει τις πιεστικές ανάγκες, ή τύχη των κρατουμένων στις φυλακές, κλπ.¹¹

Ή τεχνική υπηρεσία του δήμου Έρμούπολης κατάρτισε αναλυτικά διαγράμματα όπου παρακολουθούνται, μέρα με τη μέρα οί θάνατοι από τò Δεκέμβριο 1941 ως καί τò Μάιο 1943. Τά διαγράμματα, έκτός από λίγες περιπτώσεις, είναι δύο για κάθε μήνα: στο ένα, όπου ή καμπύλη των θανάτων δηλώνεται με κόκκινο μολύβι, τά στοιχεία έχουν άντληθει από τά ληξιαρχικά βιβλία· στο άλλο ή καμπύλη είναι με μπλέ καί οί πληροφορίες προέρχονται από τά βιβλία του νεκροταφείου. Συνδυασμός, προφανώς, πηγών, για νά εξακριβωθούν τά πραγματικά δεδομένα. Οί διαφορές των δύο αυτών μαρτυριών είναι, τίς περισσότερες φορές, σχετικά μικρές¹².

Με δυò λόγια, όλος ό πλούτος ενός δημοτικού άρχείου που την έλλειψή του αισθανόμαστε έντονα όταν αναφερόμαστε στην ΄Αθήνα¹³.

11. Βλ. ένδεικτικά τίς ένότητες του ΔΑΕ: Δ/Ε/Θάνατοι/6, 8, 9, 11· Ι/Δημοτικό Νοσοκομείο/10, 12· Ι/Δημόσια ΄Υγεία/8, 10· Ο/Β/Αποθέματα-επιχοτισμός/4, 5, 6, 7.

12. Δίνονται αναλυτικά οί άριθμοί των θανάτων βάσει των οποίων καταρτίσθηκε τò παραπάνω διάγραμμα:

		Βιβλία Νεκροταφείου ΄Αγίου Γεωργίου	Βιβλία Ληξιαρχείου Έρμουπόλεως			Βιβλία Νεκροταφείου ΄Αγίου Γεωργίου	Βιβλία Ληξιαρχείου Έρμουπόλεως
Δεκ.	1941	-	316	Σεπτ.	1942	75	81
΄Ιαν.	1942	-	407	Οκτ.	1942	61	67
Φεβρ.	1942	261	269	Νοέμ.	1942	73	74
Μάρτ.	1942	293	312	Δεκ.	1942	45	47
΄Απρ.	1942	187	205	΄Ιαν.	1943	45	44
Μάιος	1942	144	186	Φεβρ.	1943	22	25
΄Ιούν.	1942	122	133	Μάρτ.	1943	36	37
΄Ιούλ.	1942	76	84	΄Απρ.	1943	23	26
Αύγ.	1942	92	95	Μάιος	1943	<u>17</u>	<u>15</u>
						1572	1700

Στή δεύτερη στήλη δέν ύπολογίστηκαν κατά την πρόσθεση οί μήνες Δεκ. 1941 καί ΄Ιαν. 1942. Τά διαγράμματα βλ. ΔΑΕ, Δ/Ε/Θάνατοι/10. Δύο επί πλέον διαγράμματα, σχεδιασμένα με βάση μόνο τά βιβλία του ληξιαρχείου, μάλλον είναι του Αύγουστου καί του Σεπτεμβρίου 1943. Ή δική μου μέτρηση των ληξιαρχικών πράξεων οδηγεί σέ μικρές διαφοροποιήσεις, οί όποιες όμως δέν τροποποιούν τίς γενικότερες τάσεις που έδω περιγράφονται.

13. Για μιá πρώτη προσέγγιση των θανάτων από πείνα στην ΄Αθήνα καί τόν Πειραιά κατά την Κατοχή, βλ. V.G. Valaoras, “Some effects of famine on the population of Greece”, *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, τ. 24/3 (΄Ιούλιος 1946), κυρίως σσ. 215-225. Ή πρωτοποριακή αυτή έργασία δέν φαίνεται, τουλάχιστον ως πρòς την ΄Αθήνα καί τόν Πειραιά, νά είχε συνέχεια.

Ἡ Σύρος καὶ οἱ Κυκλάδες γενικότερα διαθέτουν γιὰ τὴν περίοδο 1941-1943 καὶ τὴ μαρτυρία ποὺ ἄφησε γι' αὐτὲς ὁ κατακτητής. Τὸ Ἰταλικὸ Ἀρχεῖο Κατοχῆς, μὲ τὴν πολυμορφία του, ἐπιτρέπει καὶ μιὰ ἄλλη ὀπτική γωνία γιὰ τὰ κρίσιμα αὐτὰ χρόνια, ὅταν δοκιμάστηκαν ὄχι μόνον οἱ ζωὲς ἀλλὰ καὶ οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων¹⁴.

Ἀπὸ τοὺς ἀριθμούς, ἃς ἔλθουμε τώρα στοὺς ἀνθρώπους καὶ ἃς δοῦμε ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ ποὺ σὲ τόσο ὑψηλὰ ποσοστὰ πέθαναν στὴ Σύρο τὸ χειμῶνα κυρίως τοῦ 1941-1942. Ἐνα δεῖγμα ληξιαρχικῶν πράξεων, τοῦ Ἰανουαρίου 1942, ἐπιβεβαιώνει ὅ,τι γνωρίζαμε ἀπὸ ἀντίστοιχες περιπτώσεις¹⁵. Πλήττονται κυρίως οἱ μεγάλες ἡλικίες: οἱ θανόντες πάνω ἀπὸ 50 ἐτῶν φθάνουν τὸ 60-70% τοῦ συνόλου¹⁶, καὶ μεταξὺ αὐτῶν οἱ ἄντρες εἶναι τὰ 3/5 περίπου. Τὰ βρέφη ἐκπροσωποῦνται μὲ χαμηλοὺς ἀριθμούς.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἄνδρες ἡλικίας 20-40 ἐτῶν εἶναι ἐργάτες. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκει, στὸ δεῖγμα μας, τὸ 1/4 περίπου τῶν θανόντων στὴν Ἑρμούπολη. Πρόκειται, προφανῶς, γιὰ ἐργαζόμενους στὴ βιομηχανία καὶ τὸ λιμάνι. Οἱ ὑπόλοιποι δὲν φαίνεται νὰ βρίσκονται σὲ πολὺ καλύτερη οἰκονομικὴ κατάσταση: ὑδροχρωματιστές, στιλβωτὲς, ἐπαγγελματιῶν, βυρσοδέψης, ἀχθοφόρος, τελωνοφύλακας, λεμβοῦχος, θηρῶν, καπνοπώλης, συνταξιούχος καὶ μαζί μὲ αὐτοὺς ἑπτὰ ἐπαίτες (4 ἄνδρες, 3 γυναῖκες). Ἡ πάντελής ἀπουσία οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ ισχυρῶν εἶναι ἐντόνα αἰσθητὴ. Τὸ ὄνομα ἔμπορος, γιὰ παράδειγμα, δὲν συναντᾶται, σὲ μιὰ πόλη ἐμπόρων, καθόλου. Μιὰ σαφὴς ἀνισότητά ἀπέναντι στὸ θάνατο ποὺ θυμίζει πολὺ τὶς περιόδους τῶν μεγάλων ἐπιδημιῶν. Ἡ ἀνισότητά αὐτὴ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐντονη παρουσία τῶν υποβαθμισμένων συνοικιῶν στοὺς καταλόγους τῶν νεκρῶν¹⁷.

Τὸ σκηνικὸ δὲν εἶναι διαφορετικὸ στὴν Ἀνω Σύρο: ἑπτὰ στοὺς 39 θανόντες τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1942 δηλώνονται ὡς ἐργατικοὶ καὶ οἱ περισσότεροι εἶναι

14. Ἐπέμεινα λίγο στὴν παρουσίαση τῶν πηγῶν. Συμφωνῶ, φυσικά, ὅτι οἱ πηγὲς δὲν μιλοῦν μόνες τους, ἀλλὰ ἀπαντοῦν στὰ ἐρωτήματα ποὺ τοὺς θέτουμε. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ λόγος εἶναι γιὰ ἀρχεϊακὲς διαθεσιμότητες, θὰ ὑποστήριζα ὅτι ὑπάρχουν ἀρχεϊακὰ σύνολα ποὺ ἂν ὁ ἱστορικός ἀγνοήσει τὸ ἀνάπτυγμα τῶν πληροφοριῶν τους ἢ χρησιμοποιήσει μόνον ἐπιλεκτικὰ κάποιες μόνον ἀπ' αὐτὲς, κινδυνεύει, ὅσο θεωρητικὸ ὄπλισμό καὶ ἂν διαθέτει, νὰ δώσει μονοσήμαντες ἐρμηνεῖες, μιὰ ὄψη τῆς πολὺπλοκης πραγματικότητας.

15. Βλ. κυρίως Violetta Hionidou, "The demography of a Greek famine: Mykonos, 1941-1942", *Continuity and Change*, τ. 10/2 (1995), σσ. 290-293.

16. Δήμαρχος Ἑρμουπόλεως πρὸς Στρατιωτικὴ Διοίκηση Κυκλάδων, 24.1.1942: ANK, IAK, φακ. 209: Ἀπὸ 1-24 Ἰανουαρίου 1942 πέθαναν στὴν Ἑρμούπολη 321 ἄτομα. Ἀπὸ αὐτά, 34 ἦταν ἡλικίας μέχρι 15 ἐτῶν, 59 μέχρι 40 καὶ 228 ἄνω τῶν 40 ἐτῶν.

17. "Κατάστασις ἐνταφιασθέντων ἀνέργων" (1.1.1942-10.1.1942): ΔΑΕ, Ι/Νεκροταφεῖο /9.

μικρῆς σχετικὰ ἡλικίας¹⁸. Ἄλλα ἐπαγγέλματα τῶν νεκρῶν: ὑποδηματοποιός, ράπτης, κρεοπώλης, λεβητοποιός, συνταξιούχος, γεωργός. Φτωχοί, ἐπομένως, πού φαίνεται ὅτι ἐπλήγησαν γιά τοὺς ἴδιους σχεδόν λόγους μέ τοὺς Ἑρμουπολίτες: ἀνεργία, ἔνδεια, ἀδυναμία ἐξεύρεσης βασικῶν εἰδῶν διατροφῆς. Τὸ γεγονός ὅτι ἦταν καθολικοὶ δέν φαίνεται νά τοὺς βοήθησε. Μπορεῖ μόνο νά υποστηριχθεῖ ὅτι ἓνα τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἄνω Σύρου κατεῖχε ἐνδεχομένως κάποια ἀγροτεμάχια ἢ εἶχε συγγενικές σχέσεις μέ τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν καί μπόρεσε, ἔτσι, νά ἀπαλύνει κάπως τή θέση του καί νά ἀποφύγει τοὺς πολλοὺς θανάτους πού ὑπέστησαν οἱ στερημένοι ἀπὸ τέτοιες ἀντισταθμίσεις συμπολίτες τους. Ἐξηγεῖται, κατὰ συνέπεια, καί ἡ διαφορὰ μεταξὺ Ἑρμούπολης καί Ἄνω Σύρου στό ποσοστὸ αὐξησης τῶν θανάτων σέ σύγκριση μέ τὸ 1941. Συγκεκριμένα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1942 πέθαναν στὴν Ἄνω Σύρο 6 φορές περισσότεροι ἀπ' ὅ,τι τὸ 1941. Γιά τὴν Ἑρμούπολη, ὁ ἀντίστοιχος ἀριθμὸς εἶναι 11 φορές περισσότεροι¹⁹.

Οἱ θάνατοι μειώθηκαν σταδιακὰ μέσα στὸ 1942. Ὡστόσο, φαίνεται ὅτι ἔγιναν ἐπιλεκτικοὶ γιά τίς πολὺ μικρὲς ἡλικίες (ἄρρεφ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον) καί, κυρίως, γιά τοὺς ἐφήβους καί τίς ἡλικίες 20-30 ἐτῶν, πού θερίζονταν τώρα ἀπὸ τὴ φυματίωση, φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐξασθενίσσης τῶν ὁργανισμῶν. Ἡ παρακολούθηση ὅλου τοῦ φαινομένου τῶν θανάτων, καθὼς καί τῶν γεννήσεων²⁰ καί γαμῶν, ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Ἐντάσσεται κι αὐτὸ σέ μιὰ εὐρύτερη ἐρευνητικὴ προσπάθεια πού στοχεύει νά δεῖ συνολικὰ πῶς ἡ κοινωνία τῆς Σύρου βίωσε τὸν μείζονα καταναγκασμὸ τῆς ξενικῆς κατοχῆς²¹.

Ἦταν πολλὰ τὰ αἷτια πού προκάλεσαν τὴν πείνα στὴ Σύρο καί μόνον ἂν ἐξετασθοῦν στὴ διαπλοκὴ τους μπορεῖ νά φανεῖ ἡ δραστικὴ τους ἐπενέργεια στοὺς κατοίκους: ἡ μικρὴ σέ σύγκριση μέ τὸν πληθυσμὸ παραγωγὴ βασικῶν

18. Πβλ. ἐπιστολὴ τοῦ ἐπισκόπου Ἄνω Σύρου πρὸς τὸν διοικητὴ τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων, 3.1.1942: “Πεθαίνουν κυρίως οἱ ἄνδρες, οἱ ἐργάτες”: στὸ ἀνώνυμο ἄρθρο “Ὁ ρόλος τοῦ Ἐπισκόπου Ἀντωνίου-Γρηγορίου Βουτσίνου”, *Συριανά γράμματα*, ὁ.π., σ. 280.

19. Στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία καί τῶν δύο δήμων.

19. Στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία καί τῶν δύο δήμων.

20. Βλ. ἐκθεση τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ὑγειονομικοῦ Κέντρου Κυκλάδων, 14.4.1942: ΔΑΕ, Ι/Δημόσια Ὑγεία/8: ἐνῶ τὸν Ἰανουάριο, Φεβρουάριο καί Μάρτιο τοῦ 1942 οἱ γεννήσεις ἦταν 38, 39 καί 27, τοὺς ἀντίστοιχους μῆνες τοῦ 1940-1941 ἔφθαναν τίς 45-55 κατὰ μῆνα. Βλ. ἐπίσης Hionidou, ὁ.π., σσ. 288-290· E. Kolodny, *La population des îles....*, ὁ.π., τ. Β', σ. 614: ὁ μέσος ὁρος τῆς γεννητικότητας ἔπεσε ἀπὸ 21,4 ο/οο πού ἦταν στὰ ἔτη 1936-1940 σέ 16,2 κατὰ τὸ 1941-1942· καί ἡ ἀντίστοιχη θνησιμότητα ἀνῆλθε ἀπὸ 16,6 σέ 79,7 ο/οο.

21. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἐντάσσεται στὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα “Ἡ πόλη στοὺς νεότερους χρόνους” τοῦ Ἰνστιτούτου Μεσογειακῶν Σπουδῶν.

ἀγαθῶν δὲν μπόρεσε, λόγω τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν συμμάχων καὶ ἄλλων ἐμποδίων πού ἔφερε ὁ πόλεμος, νὰ καλυφθεῖ μὲ εἰσαγωγές· οἱ Ἰταλοί, μὲ τὴν παρουσία τους καὶ τὶς διαρπαγές τους, μείωσαν ἀκόμη περισσότερο τὰ διαθέσιμα ἀγαθὰ· ἡ διακοπὴ πλήθους ἐργασιῶν ἄφησε μεταξὺ τῶν φτωχότερων στρωμάτων πολλοὺς ἀνέργους, οἱ ὅποιοι γρήγορα ἐξάντλησαν τὰ ἀποθέματά τους καὶ τὰ τυχόν περιουσιακὰ τους στοιχεῖα πού θὰ μπορούσαν νὰ ἀνταλλάξουν μὲ τρόφιμα· ἡ αἰσχροκέρδεια καὶ ἀδιαφορία τῶν ἐχόντων· ἡ μαύρη ἀγορά· ἡ διαταραχὴ, λόγω τῆς παρουσίας ξένου κατακτητῆ, τοῦ κοινωνικοῦ ἵστού, γεγονὸς πού ἐμπόδισε νὰ ἐκδηλωθοῦν κάποιες ἀλληλεγγυότητες, οἱ ὁποῖες, ἐνδεχομένως, νὰ εἶχαν ὑπάρξει μέσα σὲ ἄλλο πολιτικὸ πλαίσιο²².

Ἡ ραγδαία ἐπιδείνωση τῶν συνθηκῶν διαβίωσης ξάφνιασε τοὺς ἀσθενέστερους· τοὺς βρῆκε ἀπροετοίμαστους γιὰ μακρόχρονη μάχη μὲ τὴ στέρηση. Καὶ πρὶν προλάβουν νὰ ξεπεράσουν, οἱ περισσότεροι, τὶς ἀναστολές πού ὑπαγόρευε ἡ ἀξιοπρέπειά τους καὶ νὰ ἐπιδιοθοῦν σὲ κάποιες αὐτοάμυνες, καταβλήθηκαν ἀπὸ τὸν θάνατο.

Οἱ εὐποροὶ, ἀντιθέτως, μπόρεσαν ἐγκαίρως νὰ σχηματίσουν τὰ ἀναγκαῖα, ἔστω καὶ μικρά, ἀποθέματα. Ὁ πλοίαρχος Θεόδωρος Ἰ. Καρακαλᾶς, τὸν ὁποῖο οἱ Ἰταλοί τοποθέτησαν τὸ 1942 στὴ θέση τοῦ προέδρου τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς τοῦ Δήμου Ἑρμουπόλεως, δήλωσε, τὸν Οκτώβριο 1941, ὅτι διέθετε:

4 ὀκ. ἄλευρα
6 ὀκ. ὀσπρία ξερὰ
19 ὀκ. λάδι
4 ὀκ. ζάχαρη

1 ὀκ. βούτυρο
6 ὀκ. σταφίδα
4 ὀκ. σαποῦνι²³

Ὁ συμβολαιογράφος Γεώργιος Λ. Ἀθανασούλιας δήλωσε, τὶς ἴδιες μέρες, τὰ ἀκόλουθα:

8 ὀκ. λάδι
5 ὀκ. σαποῦνι
2 ὀκ. βούτυρο
5 ὀκ. σταφίδα

10 ὀκ. γεώμηλα
2 ὀκ. ρύζι
4,5 ὀκ. ὀσπρία ξερὰ διάφορα
7 ὀκ. ζυμαρικά²⁴

Ὁ θάνατος ἦταν, ἀσφαλῶς, ἡ πιὸ ὁρατὴ καὶ ὀδυνηρὴ ἐκδήλωση τῆς πείνας καὶ γενικότερα τῶν ἀνατροπῶν πού ἐπέφερε ἡ Κατοχή. Ὡστόσο, ὑπῆρξαν καὶ ἄλλες συνέπειες, λιγότερο ὁρατές. Μερικὲς ἀφοροῦν στὰ ψυχικὰ τραύματα πού ἡ πείνα, ὁ φόβος καὶ τὸ ἄγχος προκάλεσαν στοὺς κατοίκους τὴν περίοδο

22. Πβλ. Ε.Ν. Ροῦσσος, "Τὰ αἷτια τῆς συριανῆς πείνας", *Συριανὰ γράμματα*, ὁ.π., σ. 230· Hionidou, ὁ.π., σσ. 280-282.

23. Δήλωση [πρὸς τὴ δημοτικὴ ἀρχή], 25.10.1941: ΔΑΕ, Ο/Β/Αποθέματα-ἐπισιτισμός/7.

24. Δήλωση πρὸς τὴ δημοτικὴ ἀρχή, 25.10.1941: ΔΑΕ, Ο/Β/Αποθέματα-ἐπισιτισμός/7.

αυτή και φαίνεται ότι σφράγισαν τις συμπεριφορές πολλών από αυτούς²⁵. Άλλες αναφέρονται στις κοινωνικές συνέπειες ή σε άλλες παραμέτρους. Δυο συνδέονται και με τους μύθους που διατρέχουν αυτή την παρουσίαση και, έπομένως, δικαιολογείται ή σύντομη αναφορά σ' αυτές. Τις διατυπώνω με τη μορφή ερωτημάτων:

Ποιά ήταν ή στάση των Συριανών, ορθόδοξων και καθολικών, απέναντι στον Ίταλο και, από το 1943, Γερμανό κατακτητή και ποιοί ωφελήθηκαν από την ξένη κυριαρχία; Ή απάντηση δεν είναι εύκολη και δεν θα την διακινδυνεύσω τώρα. Θα τολμήσω μόνο να επισημάνω κάποιες πλευρές του θέματος που αν ερευνηθούν, ίσως να αυξήσουν τις μαρτυρίες μας και τις συνακόλουθες έρμηνειες.

Στά μέσα του 1941, πριν καταρρεύσει το μέτωπο, το μεταξικό καθεστώς, και κατά συνέπεια οι διορισμένες τοπικές αρχές, υποχρέωσαν τους εύπορους να καταβάλουν, υπό μορφή έρανου, ποσά που ήταν αναλογικά με την ακίνητη κυρίως περιουσία τους. Στο σχετικό έραμικό κατάλογο της Έρμούπολης²⁶ παραelaύνουν πολλοί εκπρόσωποι της μεσαίας και ανώτερης τάξης και το ποσό που καθορίζεται για τόν καθένα επιτρέπει τη θκιαγράφηση κάποιων ίεραρχιών. Ή ιεράρχηση θα μπορούσε, φυσικά, να προκύψει καλύτερα αν διαθέταμε φορολογικούς καταλόγους ή με άλλα ενδεχομένως κριτήρια. Το αίτούμενο πάντως είναι να διαγνώσουμε αν ή πριν την Κατοχή κοινωνική και οικονομική ιεραρχία άλλαξε και ποιοί ωφελήθηκαν ή ζημιώθηκαν κατά την περίοδο 1941-1944.

Ποιοί, για παράδειγμα, ήταν οι συμβαλλόμενοι στις αγοραπωλησίες ακινήτων πού, σύμφωνα με τις καταγραφές του υποθηκοφυλακείου Σύρου, παρουσίασαν μιá έντυπωσιακή αύξηση το 1942 και στον ορθόδοξο και στον καθολικό πληθυσμό: υπερδιπλασιάστηκαν σε σύγκριση με το 1941, για να πέσουν απότομα τὰ υπόλοιπα χρόνια της Κατοχής²⁷.

25. Βλ. Φ. Σκούρας κ.ά., *Ή ψυχοπαθολογία της πείνας, του φόβου και του άγχους*, Αθήνα, Όδυσσέας, 1947, φωτομηχανική επανέκδοση: Αθήνα, Όδυσσέας, 1991.

26. ΔΑΕ, Πρακτικά Διοικούσης Έπιτροπής, άρ. 13, 1.11.1940. Πρβλ. αντίστοιχους καταλόγους στα παραπάνω Πρακτικά, άρ. 20, 29.9.1942 και άρ. 4, 1.2.1943.

27. Βλ. σχετική καταγραφή του συμβολαιογράφου Μάρκου Προβελέγγιου, *Συριανά γράμματα*, ό.π., σ. 252:

	Δήμος Έρμουπόλεως	Δήμος Άνω Σύρου
1941	182	249
1942	406	514
1943	108	164
1944	61	139
	757	1066

Είναι γνωστό ότι στη Σύρο, όπως και στις άλλες περιοχές της χώρας, παραπέμφθηκαν, άμέσως μετά την απελευθέρωση, εκατοντάδες άτομα, ορθόδοξοι και καθολικοί, για να δικαστούν με την κατηγορία ότι συνεργάστηκαν με τους κατακτητές. Σχηματίστηκαν δικογραφίες και κάποιοι πράγματι δικάστηκαν και καταδικάστηκαν. Οί περισσότεροι, ωστόσο, άθωώθηκαν με δικαστικές αποφάσεις και, κυρίως, με βουλεύματα. Πολλοί απ' αυτούς ίσως να είχαν κατηγορηθεί άδικα· άλλοι όμως, που άθωώθηκαν από το μετακατοχικό κράτος, είχαν πράγματι συνεργαστεί με τους Ιταλούς και τους Γερμανούς. Ένας απ' αυτούς ήταν και ο πρόεδρος της Διοικούσας Έπιτροπής του Δήμου Έρμουπόλεως, τόν οποίο τοποθέτησαν οί Ιταλοί και για τά αποθέματα του οποίου σέ τρόφιμα έγινε λόγος παραπάνω. Ο πρόεδρος αυτός, Θ. Καρακαλάς, τó Μάιο του 1942, όταν οί Έρμουπολίτες έθαβαν σωρηδόν τούς νεκρούς των, ανακήρυξε τόν Ιταλό συνταγματάρχη Δούκα, στρατιωτικό διοικητή Κυκλάδων, επίτιμο δημότη Έρμουπόλεως²⁸. Άθωώθηκε τó 1945 με τó αιτιολογητικό ότι ναι μόν διορίστηκε από τίς αρχές κατοχής, αλλά δέν αποδείχθηκε στό δικαστήριο ότι κατά τή θητεία του αυτή ένήργησε "κατά τρόπον πιεστικόν διά τόν λαόν" και πρós όφελος τών Ιταλών²⁹. Όσον αφορά στήν παραπάνω ενέργειά του, πού συνεπαγόταν τó άδίκημα τής αναξιοσύνης, άθωώθηκε και γι' αυτήν, γιατί αποδείχθηκε ότι προέβη στήν υπαγωγή του σχετικού ψηφίσματος "κατά τήν πίεσιν"³⁰. Μάλιστα, ωστόσο, είχαν καταθέσει ότι ο Καρακαλάς δέν έκρυβε ότι ήταν φανατικός Ιταλόφιλος, ότι διέδιδε ότι τόν πόλεμο θά κερδίσουν ή Γερμανία και ή Ιταλία, και σέ παράπονα τών δοκιμαζόμενων κατοίκων από τήν πείνα φέρεται ότι είχε απαντήσει: "Πρέπει νά πεθάνετε, διότι είσαστε άγγλόφιλοι και φίλοι τών συμμάχων όλοι οί Σύριοι"³¹. Άθωώθηκαν, επίσης, και δύο άλλα μέλη τής Διοικούσας Έπιτροπής πού επί πλέον είχαν χρησιμοποιήσει τή θέση τους για νά πουλήσουν στή μαύρη άγορά τής Αθήνας συριανά γεωργικά προϊόντα³².

Τά αρχεία τών δικών τών δοσιλόγων σώζονται³³ και μιá μελέτη τους, με τήν ψυχραιμία πού όφείλει νά έχει ό ιστορικός, θά επιτρέψει, ένδεχομένως, και πρós αυτή τήν κατεύθυνση νά επισημανθεί ή σχέση ανάμεσα στούς μύθους πού σχηματίστηκαν και τίς πραγματικότητες. Τó έγχειρημα δέν είναι, όπως ύπο-

28. ΔΑΕ, Πρακτικά τής Διοικούσης Έπιτροπής, αρ. 125, 12.5.1942. Βλ. στά ίδια Πρακτικά, αρ. 2, 7.11.1944, τήν ανάκληση τής πράξης αυτής από τήν άμέσως μετά τήν απελευθέρωση προκύψασα Διοικούσα Έπιτροπή.

29. Δ. Χάλαρης, *Τά Κατοχικά*, ό.π., τ. Β', σσ. 250-258.

30. Ό.π.

31. Ό.π., σ. 255.

32. Ό.π., σ. 254.

33. Πβλ. Έλένη Χαϊδιά, "Είδικό δικαστήριο Θεσσαλονίκης (1945-1946): Η περίπτωση τών οικονομικών δοσιλόγων", *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 8 (1996), σσ. 201-210.

στήριξαν μερικοί, αναμόχλευση παθῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς προϋποθέσεις τῆς αὐτογνωσίας μας. Δὲν ἀποβλέπει στὴν κατανομὴ εὐθυνῶν, ἀλλὰ στὴν ἀνάδειξη τῶν καταστάσεων ποὺ καθόρισαν, στὴν κρίσιμη αὐτὴ περίοδο, τὶς στάσεις καὶ τὶς συμπεριφορὲς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνικῶν ομάδων³⁴.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

34. Ἡ περίπτωση τῆς Σύρου ἴσως νὰ φαίνεται, λόγω τῆς παρουσίας καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων κατοίκων, ιδιόμορφη. Ἀναδεικνύει, ὥστόσο, τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα προβλήματα ποὺ προκάλεσε ἡ Κατοχὴ στὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Μπορεῖ, ἐπομένως, νὰ λειτουργήσει ἐξίσου παραδειγματικά γιὰ παρόμοια φαινόμενα ποὺ συνέβησαν σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας.

